

Mirzabekova Dildora Ergashevna

*Navoiy viloyati Nurota tumani 15-umumiy o`rta ta`lim maktab amaliyotchi
psixologi*

Annotasiya: *Maqolada oilada nizolarning bola psixologiyasiga ta`siri, yaratuvchanlik va buzg`unchilik xususiyatlarini bartaraf etishning psixologik jihatlari ilmiy nazariy jihatdan yoritib berilgan. Shuningdek, oilada insonlararo ziddiyatli munosabatlarda uchrab turadigan ba`zi salbiy holatlar, ularni bartaraf etish yo`llari, pedagogik-psixologik imkoniyatlari ochib berilgan.*

Kalit so`zlar: *oilaviy nizo, oilaviy munosabatlar, oilaviy nizolarning yaratuvchanlik va buzg`unchiligi, ziddiyatlar, imkoniyatlar, zo`ravonlik, agressiya.*

Konflikt, nizo nima va u odamlar o`rtasida qanday namoyon bo`ladi, degan savolga ko`pchilik, nizo bu – odamlarning urishishi, janjallashishi, kuch ishlatib, bir-biri bilan jang qilish, so`z aytishish, birovlarini ayblash, so`kinish, g`azablanish, jahl bilan gaplashish, kesatish, birovlarini urib-turtish, do`q qilish, qo`rqitishga urinish, ularga tahdid qilish, piching bilan gapirish, to`g`ri so`zlar mazmunini buzib talqin qilish, birovlarining orqasidan gapirish, qasd qilish, birovlariga jismoniy zo`ravonlik o`tkazish, zo`rlash, shantaj, birovlarini oyog`idan chalish, kamsitish, odamlar ustidan kulish, guruh-guruh bo`lib, birovlarini yakkalab qo`yish, dilsiyohlik, hafagarchilik, nafrat va qasos, birovlarini mensimaslik, kibrli munosabat bildirish, o`zini boshqalardan ustun qo`yish, kek saqlash, nafsoniyatga tegadigan amallar va so`zlar ishlatish, birovning har biri so`zi va amalidan yomonlik qidirish va boshqa shunga o`xshash vaziyatlarni ta`kidlab aytishadi. Mana shunday insonlararo ziddiyatli munosabatlarda uchrab turadigan barcha salbiy holatlar aslida konfliktlarning turli ko`rinishlari, odamlar o`rtasidagi ziddiyatlarning turli namoyon bo`lish holatlariga kiradi. Mana shu salbiy xususiyatlar sabab odamlar ongida, ular tasavvurida konflikt faqat “yomonlik” sifatida aks etadi. Aslida esa konfliktning ham buzg`unchilik, ham yaratuvchanlik xususiyati mavjud bo`ladi. Xuddi shunday oilaviy nizolar ichida ham

uning yaratuvchanlik imkoniyati bilan birgalikda uning buzg'unchilik imkoniyati yashiringan bo'ladi.

Pedagogik jarayon ishtirokchilaridan esa konfliktning buzg'unchilik imkoniyatining rivojlanib ketishiga to'sqinlik qilish, uning yaratuvchanlik imkoniyatini esa ta'minlash taqozo etiladi. Oilaviy nizolarning ham unda ishtirok etayotgan barcha tomonlar va ular vakillarini ba'zan juda kattiq stress holatiga tushirib qo'yadi. Qattiq stress holatini ota-onalar ham, farzandalar ham, oila a'zolari ham boshidan o'tkazishi mumkin. Agar stress holatini yengib o'tishga katta insonlarning biroz malakasi va hayotiy tajribasi bo'lsa, oilaviy nizolarni kattalashib ketishga imkon bo'lmaydi. Yangi oila qurganlarga esa malaka va hayotiy tajriba mavjud emas, shuning uchun statistika bo'yicha ajrimlar shu davrda ko'p kuzatiladi.

Oilaviy nizolar davrida eng katta zarba, yangi kelinga, uning psixologik holatiga tushadi. Binobarin, stress holatiga tushgan inson, eng ijtimoiy ko'makka muhtoj inson sanaladi. Biroq real hayotda konfliktning yaratuvchanlik imkoniyati mavjudligini ko'pchilik bilmaydi. Shunga ko'ra, ko'pchilik undan o'z vaqtida to'g'ri va samarali foydalanishni amaliyotda qo'llamaydi. Real hayotdagi ko'pchilik konfliktlarda uning buzg'unchilik imkoniyati ko'proq amal qiladi. Konfliktning buzg'unchilik imkoniyati kuchli xususiyat bo'lib, tomonlar xis-tuyg'ulari, emosiyalari va qarashlari ustidan hukmronlik qila boshlaydi. Shunga ko'ra, konfliktning buzg'unchilik imkoniyatidan voz kechish insondan iroda, o'zini tutish, bosiqlik ko'nikma va malakalarining ma'lum darajada shakllangan bo'lishini taqozo etadi. Agar pedagogik jarayon ishtirokchilari, xususan pedagog shaxsining o'zi konfliktning buzg'unchilik imkoniyati mavjudligini bilib, mana shu holatni adekvat anglab, irodasini ishga solib, tomonlarni yaratuvchanlikka o'tkaza olsa, ziddiyat tomonlarga shaxsiy, emosional, jismoniy, tibbiy zarar yetkazmasdan to'g'ri yo'lga solingan bo'ladi.

Konfliktning buzg'unchilik xususiyatlarini bilish va adekvat anglash ziddiyatli vaziyatni to'g'ri baholash va uning oqibatlari qanday bo'lishini oldindan bashorat qilishga o'rgatadi. Shunga ko'ra, ota-onalardan konfliktning buzg'unchilik imkoniyatlarini to'liq bilish va oilaviy munosobatda ularni nazarga olish taqozo

etiladi. Oilaviy nizolarning buzg'unchilik imkoniyati quyidagilardan iborat: Tomonlar e'tibori va maqsadi konfliktning barchani qoniqtirgan yechimini topishga qaratilmaganligi. Bunda tomonlarning har biri faqat o'z fikrlari, qarashlari va emosiyalari ustunligi, faqat o'z dardini anglash va mana shu emosiyalarning "quli" bo'lib qolish yo'lidan ketadi. Tomonlar faqat o'z fikrlarini anglyadilar, boshqalar fikrini qabul qila olmaydilar. Shu bois, ular barcha tomonlar bildirayotgan qarashlar ichida rasional fikrlarni ham ko'ra olmaydilar. Ular asta-sekin o'zlarini xudbin "egoist" lar sifatida tuta boshlaydilar. Ular uchun faqat ularning maqsadi rol' o'ynay boshlaydi. Bu esa ularga konfliktning yaratuvchanlik tomon o'zgarishi uchun halaqit beradi. Ular o'z emosiyalari botqog'iga botib, u yerda qotib qoladilar. Mana shunday holat vujudga kelganda, konflikt yechimi topilmaganligi va uni boshqarish imkoniyati boy berilganligini anglatadi.

Oilaviy nizolar ishtirokchilari bir makonda uchrashishga baribir majburdirlar. Shunga ko'ra, ular o'rtasida nizo mavjud bo'lsa ham, ular oilaviy xayot jarayonida o'zaro muomala qilishga majbur sanaladi. Demak, oila a'zolari mana shu holatni tez yengib va bosib o'tishga say' qilmog'i, aslida bunday holatning vujudga kelishiga yo'l qo'ymasligi darkor bo'ladi. Uzoq muddat davom etadigan mana shunday oilaviy nizolar barcha a'zolarning asabini izdan chiqaradi, bolani esa, uzoq muddat nizoli vaziyatda boshqa odamlarga qarshi kurashishga o'rgatadi. Bola esa bunday kurashni bilganidan, bilmagani yaxshi sanaladi. Konflikt tomonlarning bir-biriga (insonga) qarshi muntazam kurashini anglatmaydi. Faqatgina qarashlar xilma-xilligini anglatadi, xolos. Ba'zi oilaviy nizolarda tomonlar o'zini butunlay izdan chiqarib yuborib, kichik bir muammoni ham juda katta muammo sifatida baholash, unga qarshi chora-tadbirlar ko'rish, o'z tomoniga adolatli asosda bo'lmasa ham, tarafdorlarni yig'ish yo'lga o'tib olishadi. Bunda konflikt faqatgina ikki kishi o'rtasidagi konflikt bo'lmay qoladi. Bu katta nizolarga aylanadi. Natijada tomonlar qarama-qarshiligi vujudga keladi. Konfliktda ishtirok etayotgan odamlar soniga to'g'ri proporsional tarzda konflikt ichidagi emosiyalar va g'azab, qahr kabi his-tuyg'ular ham ortib boradi. Shunga ko'ra, konflikt vaziyat vujudga kelgani uning ilk boshlanish davrida nechta odam tarkibiga kirgan bo'lsa, mana shu odamlar tarkibida

uni yengib o'tgan ma'qul sanaladi.

Xulosa qilib aytganda, eng og'ir konflikt vaziyat, u zo'ravonlik, jabr, urushga aylanganida sodir bo'ladi. Zo'ravonlik aslida inson xarakterining qusuri, uning kamchiligi hisoblanadi. Odam o'z xisssiyotlari ustidan nazorat o'tkaza olmasligi yoki o'zini tiya bilmasligi uning zo'ravonlikka ruju qo'yishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Zo'ravonlik insonning kuchli ekanligini emas, balki, aksincha uning kuchsiz va irodasiz ekanligini ko'rsatadi. Shu bois, erlar o'z xotinlariga zo'ravonlik o'tkazganda, bunday zo'ravonlik irodasizlik belgisi sifatida baholanishi tabiiydir.

Adabiyotlar:

1. To'ychieva G.U. Yoshlar va konfliktlar: konfliktlar yechimiga o'rganish. - Toshkent: 2008. - 128 b.
2. Temina S. Yu. Konflikti shkoli ili shkola konfliktov. Vvedenie v konfliktologiyu obrazovaniya. – Voronej: 2002, - 144 s.
3. Stepanov Ye.I. Sovremennaya konfliktologiya: Obshie podxodi k modelirovaniyu, monitoringu i menedjmentu sosial'nix konfliktov: Uchebnoe posobie. — M.: Izdatel'stvo LKI, 2008. —176 s.
4. Handling Conflicts. Conflicts: a positive approach. Particirant's manual. Grace Contrino Abrams Peace Education Foundation. Inc., Miami, Florida, 1997.